

سبک زندگی در نهج البلاغه

(سیره‌شناسی)

اعتدال و میانه‌روی

مصطفی دلشاد تهرانی

www.ketab.ir

فهرست مطالب

۹	 پایچه
۱۱	 ۱. نهج البلاغه و مؤلف آن
۲۰	 ۲. روش‌ها، منابع و تحقیق نهج البلاغه
۲۴	 ۳. منابع، مفهوم سک و سیره
۲۷	 ۴. معنای اصطلاحی و بیشینه کاربرد اصطلاحی سیره
۳۰	 ۵. شاخصه‌های مفهومی سیره
۳۰	 ۵-۱. اصول کلی
۳۱	 ۵-۲. عملی بودن
۳۱	 ۵-۳. ثابت بودن
۳۴	 ۵-۴. حاکم بودن
۳۴	 ۶. سیره امام علی (ع) در نهج البلاغه
۳۷	 اعتدال و میانه‌روی
۳۹	 جایگاه اعتدال و میانه‌روی
۴۷	 عرصه‌های اعتدال و میانه‌روی
۴۹	 عرصه فردی
۵۲	 لزوم اعتدال و میانه‌روی در عرصه فردی

- ۵۶ خاستگاه دریافت و پاسداشت اعتدال و میانه‌روی
- ۵۷ عرصه اجتماعی - سیاسی
- ۶۰ وابستگی تام سلامت اجتماعی - سیاسی به اعتدال و میانه‌روی
- ۶۱ راه و رسم امام علی (ع) در پاسداشت اعتدال و میانه‌روی در عرصه اجتماعی - سیاسی
- ۶۲ عرصه مدیریت
- ۶۹ ضرورت مدیریت در اعتدال و میانه‌روی در مدیریت
- ۷۲ تأکید امام علی (ع) بر اعتدال و میانه‌روی در مدیریت
- ۷۳ عرصه اقتصادی
- ۷۷ ضرورت اعتدال و میانه‌روی در عرصه اقتصادی
- ۸۰ بهره‌مندی درست از زندگی در پرتو میانه‌روی اقتصادی
- ۸۲ عرصه نظامی
- ۸۵ ضرورت اعتدال و میانه‌روی در عرصه نظامی
- ۸۸ پاسداشت اعتدال و میانه‌روی در سخت‌ترین شرایط نظامی
- ۹۱ عرصه اعتقادی
- ۹۵ ضرورت اعتدال و میانه‌روی در عرصه اعتقادی
- ۹۸ راه و رسم امام علی (ع) در پاسداشت اعتدال و میانه‌روی در عرصه اعتقادی
- ۱۰۲

فهرست مطالب / ۷

۱۱۱		عرضه دینداری
۱۱۴		ضرورت پاسداشت اعتدال و میانه روی در دینداری
۱۱۶		آموزش دینداری معتدل و میانه
۱۱۹		
۱۲۵		منابع و مآخذ

www.ketab.ir

۱. نهج البلاغه و مؤلف آن

نهج البلاغه اثر برجسته‌ترین و ارزشمندترین میراث فرهنگی اسلام است. تألیف این اثر به سال ۴۰۰ هجری به دست ابوالحسن محمد بن حسین موسوی معروف به سید رضی و شریف رضی طی شانزده سال به پایان رسید. وی به سال ۳۵۹ هجری دیده بر جهان گشود و به سال ۱۰۶ دیده بر جهان فرو بست. شریف رضی از برجسته‌ترین عالمان مسلمان است که در عزت نفس و بلند نظری، سخاوت و بخشندگی، پایبندی به اصول شرعی، پرهیز از تملق و چاپلوسی، پارسایی و پرواداری، آزادگی و عدالت خواهی در روزگار خود مانند نداشته است. بیش از ده سال از عمر سید رضی نگذشته بود که به سرودن شعر پرداخت و چنان قریحه‌اش از خود نشان داد که سابقه نداشت. هنوز بیستمین بهار زندگی را پشت سر نگذاشته بود که در تمام معارف و علوم اسلامی سرآمد همگان شد، و در سرودن شعر به مقامی دست یافت که هیچ کس بدان مرتبه راه

نیافت.^۱

سید رضی با وجود گرفتاری‌های بسیار سیاسی، اجتماعی و فرهنگی، و نیز مشاغل مهم و حساس و وقت‌گیری همچون نقابت طالبیان و امارت حج و نظارت دیوان مظالم،^۲ در عمر چهل و هفت ساله خریش آثاری بس مهم برجای گذاشت که هریک در نوع خود مهم و حائز اهمیتی بسیار است که البته برخی از آن‌ها به جای مانده و بیش تر آن‌ها از میان رفته و جز نام و نشانی از آن‌ها باقی نمانده است. در بین آثار شریف رضی نهج البلاغه مهم‌ترین و برجسته‌ترین آن‌ها است که هیچ‌گاه پس از قرآن کریم به والایی و شیوایی، و گرانمایگی و جاودانگی آن نمی‌رسد.

نهج البلاغه (راه روشن باغ) عنوانی است که سید رضی برای منتخبی از خطبه‌ها و مواعظ، نامه‌ها، عهدنامه‌ها، و کلمات کوتاه و قصار امیرمؤمنان علی (ع) برگزیده است؛^۳ و این کتاب در فرهنگ اسلامی مانند آفتاب نیمروز می‌درخشد. صدفی مشحون از گوهرهایی از حکمت‌های عالی است.^۴

شریف رضی چنان‌که خود در مقدمه نهج البلاغه توضیح داده است به سال ۳۸۴ هجری تألیف کتابی را آغاز کرد در خصوص و ویژگی‌های امامان شیعه که مشتمل بر خبرهای جالب و رسد عناوین برجسته آنان بود و نام آن را «خصائص الأئمه» گذاشت. پس از

۱. بیمة الدهر، ج ۳، ص ۱۵۵؛ الکنی و الالقاب، ج ۲، ص ۳۶۸.

۲. بیمة الدهر، ج ۳، ص ۱۵۵؛ عمدة الطالب، ص ۲۳۷.

۳. مصادر نهج البلاغه و أسانیده، ج ۱، ص ۸۷.

۴. در بیرامون نهج البلاغه، ص ۱۹.

گردآوری خصائص امیرمؤمنان علی (ع) موانع ایام و گرفتاری‌های روزگار وی را از تمام کردن باقی کتاب بازداشت. او آن کتاب را به باب‌ها و فصل‌هایی تقسیم کرده بود و در پایان آن فصلی را به سخنان کوتاه امام (ع) در زمینه مواعظ و حکم و امثال و آداب نقل شده از آن حضرت به جز خطبه‌های بلند و نامه‌های مفصل - اختصاص داده و این مطالب را در آن فصل آورده بود. گروهی از دوستان او، این فصل را به باریدند و از نکات بی‌نظیر آن دچار شگفتی شدند و از وی خواستند کتابی تألیف کند که سخنان برگزیده امام علی (ع) در همه رشته‌ها و شاخه‌ها را بگفتارش، از خطبه‌های آن حضرت گرفته تا نامه‌ها و مواعظه و آداب را دربرداشته باشد. شریف رضی یادآور شده است که آنان می‌دانستند آن کتاب، دربردارنده شگفتی‌های بلاغت و نمونه‌های ارزنده فصاحت و شوهرهای ادبیات عربی و نکات درخشان از سخنان دینی و اخلاقی خواهد بود که در هیچ کتابی جمع‌آوری نشده و در هیچ نوشته‌ای تمام موانع آن گردآوری نگشته است، زیرا تنها امیرمؤمنان (ع) است که شریعت الهی و آبشخور فصاحت و منشأ و آفریدگار بلاغت است؛ گویا هر چه در نهفته‌اش به وسیله او آشکار، و آداب و آیینش از او گرفته شده است. تمام خطیبان و سخنوران به او اقتدا کرده و همه واعظان بلیغ و سخن‌آوران استمداد جسته‌اند. با وجود این، او همیشه پیشرو است و آنان دنباله‌رو، او مقدم است و آنان مؤخر، زیرا سخنان آن حضرت رنگ علم الهی و عطر سخنان پیامبر را به همراه دارد.^۱

شریف رضی در مقدمه خود بر نهج البلاغه یادآور شده است که با چنین انگیزه‌ای خواسته دوستان را اجابت کرد و این کار بزرگ را آغاز نمود، درحالی‌که یقین داشت سود و نفع معنوی آن بسیار است و به‌زودی همه جا را تحت سیطره خود قرار خواهد داد و اجر آن ذخیره آخرت خواهد بود. او اضافه کرده است که بدین وسیله خواسته علاوه بر فضایل بی‌شمار دیگر، بزرگی قدر و شخصیت امیرمؤمنان (ع) را در فضیلت سخن‌های نیز آشکار سازد، زیرا او تنها فردی است که از میان تمام دانشمندان که سخنی از ایشان به جا مانده، به آخرین مرحله فصاحت و بلاغت رسیده است، اما سخنان آن حضرت اقیانوسی است بی‌کرانه و انبوه‌هایی که هرگز درخشش آن کاستی نگیرد.^۱ سبک شریف رضی در تألیف نهج البلاغه دارای شش ویژگی است:

گزینشی؛ صحت صدوری؛ رسالت حاشی؛ بلاغت کلامی؛ غنای محتوایی؛ ناپوستگی تاریخی.

شریف رضی در تألیف خود به‌طور کامل گزینشی و با حذف اسناد روایات (ارسال حدیثی) عمل کرده و از مجامع سوره‌های امام علی (ع) که در اختیار داشته نمونه‌هایی را براساس دید و ذوق سخن‌شناسانه، ادیبانه و زیبایی شناسنامه خود برآورده و از آن نمونه‌ها قسمت‌هایی را جدا کرده و با نظم زیبا در کنار هم چیدمان بخشیده است. وی چنان که در مقدمه خویش بر نهج البلاغه یادآور شده، در این گزینش انواع سخنان امام (ع) در همه رشته‌ها و

شاخه‌های گفتارش را آورده و تنوعی بسیار گسترده فراهم کرده و در این کار بلیغ‌ترین نمونه‌ها را برگزیده و مجموعه‌ای فراهم کرده که از نظر غنای محتوایی بی‌مانند است.

شریف رضی در تمام مواردی که خطبه، سخن، نامه، وصیت‌نامه، و فارشی را نقل کرده، با آوردن حرف «من» مشخص کرده که مطلب را طور کامل نقل نکرده و گزیده‌ای از آن را آورده است. در بخش خطبه‌ها: پنج مورد، یعنی سخن‌های شماره ۵۹، ۶۰، ۶۱، ۷۰، ۲۰۷ که به طور کامل نقل شده، در بقیه موارد با تعبیر: من خطبه له علیه السلام، من السلام، و من دعاء له علیه السلام، مشخص شده است. از مطالب آمده است؛ و در بخش نامه‌ها، به جز موارد ۱۵ و ۱۶ که کامل نقل شده، بقیه موارد با تعبیر: من کتاب له علیه السلام، و من وصیه له علیه السلام، من عهد له علیه السلام، من حلف له علیه السلام آمده که نشان دهنده گزیده بودن آن‌هاست. در بخش حکمت‌ها، شریف رضی حرف «من» را کار نبرده است، زیرا آن‌چه نقل کرده، خود بیانگر حکمتی و سخنی است و گزیده از آن معنا ندارد.

شریف رضی در گزینش خویش براساس روش فقه الحدیثی خود آن‌چه را آورده به صحت صدور آن اطمینان داشته است. هر چند در هر کار بشری احتمال خطا وجود دارد.

نکته مهم دیگر در گزینش‌های شریف رضی آن است که وی چنان که خود در مقدمه خویش بر نهج البلاغه اشاره کرده، پیوستگی تاریخی مطالب را رعایت نکرده است، و بر این اساس حتی در مواردی قسمت‌هایی از دو یا چند خطبه و سخن و گاه نامه امام (ع) را

برگزیده و آن‌ها را در کنار هم قرار داده و در یک خطبه یا سخن و نامه آورده است و به اصطلاح تقطیع و تنظیم انجام داده است.

شریف رضی در تنظیم این کتاب، آن را به سه بخش تقسیم کرده چنان‌که خود در مقدمه یادآور شده که دیده است سخنان آن حضرت بر سه محور می‌گردد؛ نخست: خطبه‌ها و فرمان‌ها، دوم: نامه‌ها و بیعام‌ها، و سوم: کلمات حکمت‌آمیز و موعظه‌ها. پس ابتدا خطبه‌ها را شگفت، سپس نامه‌های زیبا و سرانجام حکمت‌ها و کلمات حالب را انتخاب کرده و هریک را در بابی مستقل قرار داده است و هرکدام به سخنی از آن حضرت دست یافته که جزو هیچ‌یک از این سه بخش نبوده، آن را در مناسب‌ترین و نزدیک‌ترین باب قرار داده است.^۱ بدین ترتیب، شریف رضی ۲۴۱ خطبه، ۷۹ نامه، و ۴۸۹ حکمت را برگزیده و در نهج البلاغه آورده است.^۲ در نسخه‌ها و شروح مختلف نهج البلاغه این تعداد اندکی مختلف است و دلیل آن این است که برخی، یک خطبه و جز آن، در بیش از یک جایی دو خطبه و غیر آن را تحت یک عنوان و شماره ذکر کرده‌اند. همچنین در بخش حکمت‌ها شریف رضی پس از آوردن ۱۶۰ حکمت،^۳ فصلی از حکمت‌هایی گشوده است که غریب می‌نماید و نیازمند تفسیر است و در این فصل ۹ حکمت را که جدا شماره‌گذاری شده، آورده و تفسیر کرده و سپس به ادامه بخش حکمت‌هایی پرداخته است که نیازمند تفسیر نیست و با شماره ۲۶۱ به بعد مشخص شده است.

۱. همان، ص ۳۶.

۲. مطابق شماره‌گذاری نسخه دکتر صبحی صالح.

۳. مطابق همین شماره‌گذاری.